SEMASIOLOGIYADA MA'NO TARAQQIYOTI: METONIMIYA,SINEKDOXA VA METAFORA

Shokirova Mohlaroyim Boburmirzo qizi
Andijon davlat chet tillari instituti
Xorijiy filologiya va turizm fakulteti
Arab tili filologiyasi yo'nalishi
https://doi.org/10.5281/zenodo.24150872

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z ma'nosining taraqqiyoti, uning o'zgarish sabablari va asosiy ko'rinishlari yoritiladi. Maqolada metonimiya, sinekdoxa va metafora hodisalarining til taraqqiyotidagi o'rni, ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda nutqda qo'llanish mexanizmlari misollar orqali tahlil qilinadi.
Kalit so'zlar: Semasiologiya, metafora, metonimiya, leksik ma'no, sinekdoxa, ma'no taraqqiyoti.

Аннотация: В данной статье рассматриваются развитие значения слова, причины его изменения и основные виды семантических преобразований. Анализируется роль метонимии, синекдохи и метафоры в развитии языка, их характерные особенности и механизмы употребления в речи на конкретных примера
Ключевые слова: семасиология, метафора, метонимия, лексическое значение, синекдоха, развитие значения.

Abstract: This article examines the development of word meaning, the causes of semantic change, and its main forms. It analyzes the role of metonymy, synecdoche, and metaphor in language development, their distinctive features, and mechanisms of use in speech through specific examples.
Keywords: semasiology, metaphor, metonymy, lexical meaning, synecdoche, semantic development.

KIRISH

Til insonlar o'rtasidagi asosiy aloqa vositasi bo'lib, jamiyat taraqqiyoti bilan birgalikda doimiy ravishda rivojlanib boradi. Tilning rivojlanishida so'zlar va ularning ma'nolari muhim ahamiyatga ega. Vaqt o'tishi bilan ayrim so'zlarning ma'nosi kengayadi, torayadi yoki boshqa ma'noda qo'llanila boshlaydi. Bunday jarayonlar tilshunoslikning semasiologiya bo'limida o'rganiladi.

Semasoilogiya leksikologiyaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, so'zlarning qanday ma'nolarni ifodalashi, ularning o'zaro munosabati va nutq jarayonida qanday ma'no kasb etishini tadqiq qiladi.

Semasiologiyada ma'no taraqqiyoti — bu tildagi mavjud so'zlarning tarixiy rivojlanish jarayonida o'z ma'nosini o'zgartirishi, yangi ma'nolar kasb etishi yoki ayrim eski ma'nolarini yo'qotishi hodisasidir. Jamiyat taraqqiyoti, fan-texnika yangiliklari va nutqiy ehtiyojlar so'zlarning semantik tarkibi boyib borishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

1. **Metonimiya (Aloqadorlik asosida ko'chirish)**

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Metonimiya – ikki narsa yoki tushuncha o'rtasidagi makon, zamon yoki mantiqiy aloqadorlik asosida nom ko'chirishdir.

Asosiy mexanizmi: Narsalar o'zaro o'xshash bo'lmaydi, balki bir-biri bilan doimiy bog'liq yoki yonma-yon bo'ladi.

• Idish va uning ichidagi narsa: Masalan, "Bir piyola ichdim" (piyolaning o'zi emas, ichidagi choy nazarda tutiladi).

• Muallif va uning asari: Masalan, "Navoiyni o'qidim" (shoirning o'zi emas, uning kitoblari tushuniladi).

• Joy va undagi odamlar: Masalan, "Butun zal qarsak chaldi" (bino emas, zalda o'tirgan tomoshabinlar nazarda tutiladi).

• Material va undan yasalgan buyum: Masalan, "Chinnini ehtiyot qil" (xomashyo emas, chinni idishlar tushuniladi).

2. **Sinekdoxa (Butun va qism munosabati)**

Sinekdoxa — metonimiyaning alohida ko'rinishi bo'lib, butunning nomi bilan qismni yoki qismning nomi bilan butunni atash usulidir.

• Asosiy mexanizmi: Miqdoriy bog'liqlik, ya'ni qism va butun o'rtasidagi munosabatga asoslanadi.

• Qism orqali butunni anglatish: Masalan, "Qo'limizda o'nta tuyoq bor" (hayvonning bir a'zosi orqali butun mol-qo'y nazarda tutiladi). Boshqa misol: "Besh bosh qoramol".

• Butun orqali qismni anglatish: Masalan, "O'zbekiston oltin medal oldi" (butun mamlakat nomi bilan bitta sportchi tushuniladi).

• Birlik orqali ko'plikni anglatish: Masalan, "O'zbek mehmondo'st xalq" (bir kishi orqali butun millat vakillari nazarda tutiladi).

3. Metafora (O'xshashlik asosida ko'chirish)

Metafora – so'z ma'nosining o'xshashlik asosida ko'chishidir. Bunda bir predmet, hodisa yoki tushunchaning nomi boshqa bir predmet yoki hodisaga ular o'rtasidagi muayyan o'xshashlik tufayli ko'chiriladi. Metafora tilshunoslikda ma'no ko'chishining eng muhim turlaridan biri hisoblanadi.

• Asosiy mexanizmi: Ikki narsa o'rtasidagi shakl, rang, vazifa yoki harakat o'xshashligiga tayanadi.

• Shakl va tuzilish o'xshashligi: Masalan, odamning ko'zi va uzukning ko'zi, odamning oyog'i va stolning oyog'i.

• Harakat va vazifa o'xshashligi: Masalan, quyoshning botishi va umrning botishi, suvning oqishi va vaqtning oqishi.

• Xususiyat o'xshashligi: Masalan, oltin kuz (rang o'xshashligi), tosh yurak (qattiqlik va shafqatsizlik).

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ma'no ko'chish usullari tilda ortiqcha so'z yasashga hojat qoldirmay, bor so'zlardan unumli foydalanish imkonini beradi. Ushbu hodisalar nafaqat yangi ma'no hosil qiladi, balki badiiy adabiyot va kundalik nutqda obrazlilik hamda jozibadorlikni ta'minlaydi. Bundan tashqari, semasiologiya orqali o'zbek tilini tushunish yanada osonlashadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, semasiologiya o'zbek tilining poydevori hisoblanadi, negaki bu hodisa tilning lug'at boyligini oshiradi, nutqning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi va badiiy tasvir vositalarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Zero, so'z – oddiy tovushlar yig'indisi emas, balki inson tafakkuri, tarixi va ma'naviyatini aks ettiruvchi bebaho xazinadir.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. Mirtojiyev M. M. O'zbek tili semasiologiyasi. — Toshkent: Mumtoz so'z, 2010.
3. Ne'matov H., Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1995.
4. Shermamatova S., Sobirova N., Nazirova Z. O'zbek tilida ma'no ko'chish usullari: metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik// Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. — 2023.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.